

Dityrambisk semantik

PER AAGE BRANDT

1: Dityramber

I det antikke Grækenland var dityramben en poetisk genre, hvori man i korform fremførte musikledsagede hymner til Dionysos; den tidligste reference, Archilochus, kalder sig en kyndig anfører for den vidunderlige dityrambesang om hr. Dionysos, „når mit sind er lyn-ramt af vin“. Gudens bedrifter og især hans åbenbaring for de jordiske – epifanien – blev besunget. Vi ved, at der i det 6. årh. fvt. blev organiseret dityrambekonkurrencer i Athen, omfattende digt, musik og dans. Fragmenter af sådanne dityrambestrofer af Pindar og Bacchylides er bevaret. Genren ændrer skikkelse i det 4. årh., hvor dens strofeform ophæves, og solosang indføres – med vægten lagt på virtuositet i digt og musik. Den siges at forfalde eller forsvinde i det 2. årh. fvt. Horats' bemærkning (*Oder* 4.2) om dens ekstreme frihed synes at henvise til dens sidste, ikke dokumenterede faser. Senere bruges genrebetegnelsen om en ekstatisk, voldsom, uforudselig stil; et moderne eksempel er John Drydens *Alexander's Feast* (1700). Et rigtig moderne eksempel er Friedrich Nietzsches (1888) med den let tautologiske titel *Dionysos-Dithyramben*, udsprunget af det meget mærkelige skrift *Also sprach Zarathustra* (1883-1891), den poetiserende eksistensfilosofis store inspirationskilde.

Frie vers har altså været kendt siden antikken. Men i vor modernitet bryder de frem som en hovedgenre – i det tyvende århundredes poesi. Her er friverspoesien digterens deklamatoriske selvhenvendelse, hvori han *gør op* med sine længsler, håner sine egne sandheder og løgne, ser sig selv i øjnene, øver sig på holdninger til døden.

Lad mig give et par helt friske eksempler:

Erich Fried (*Es ist was es ist*, 1983):

SPIEGELBILD

Alles
was wüst
und leer ist
in mir
tritt zutage

und versteckt
was denkt
und noch sucht
und sich sehnt
und sich ändern könnte

Mein Gesicht
verfettet
und alternd
straft mich Wahrheit

(SPEJLBILLEDE

Alt
som er øde
og tomt
i mig
træder frem

og skjuler
det som tænker
og endnu søger
og længes
og kunne forandres

Mit ansigt
bliver flommet
og med ælde
straffer Sandheden mig)

Niels Frank (*Genfortryllelsen*, 1988):

REPLICA

Dagene drømte i dig, deres læber
smilede indad og udad
ind hvor de gik og var glade
og ud hvor de lukkedes igen

den brusende blæst hen over morgenen
hvor skyerne fjede sig, vandet søgte opad
og du kendte din egen evige gentagelse
da du fandt det ord som var dit

gå ind og ind
og stå ansigt til ansigt
med din spejlende ensomhed

mød et andet menneske
og begynd forfra, helt forfra
på billedet af dig selv

Henrik Nordbrandt (*Håndens skælven i november*, 1986):

[60]

Disse linier er aldeles tilfældige.
Jeg ønsker ingen anden orden end Universets
- den, jeg gør oprør imod.
O, strenge orden, som slår ethvert oprør ned.

[61]

Som du ser mig, ser jeg mig selv:
Mit hoved er et udhulet, flækket græskar
hvori stearinlyset er brændt ned.
Se for Guds skyld ikke på mig!

[62]

Jeg er en stor løgner og dog fuldstændig ærlig.
Undertiden regner det, undertiden sner det.
Undertiden skinner solen ned på min afskårne hånd
så den krymper, og knuser den blomst, den elsker.

Poul Borum (*Fuglen der lander*, 1994):

Hvis man kan dø nårsomhelst
kan man leve nårsomhelst
man kan bygge huse nårsomhelst
og rive dem ned nårsomhelst
man kan løbe gennem regnen råbende
og stå under et træ og lytte

hvis sandhed er sandhed nårsomhelst
kan jeg end ikke lyve ved at tie

Per Højholt (*Skrift på vind og vand*, 1956, – vi går tilbage i tiden):

I EN KONKSKAL

Udsat paa sandede enge hvor den knælende røn blusser
og søfugleskriet kroner den garvede vind
forstaar jeg min krampe:
forvitrede aar har lagt sig som driver af sand
dødeligt mellem sjæl og krop!

Paa min vej mellem sol og sand er jeg dømt til at huske
spiringens feber, engenes grønne vand i en
solflammes lyn
mens tindrende glober af frost og vinterhvid aske
springer af hjærtets saft og dør.

I en konkskal aabner en glemt horisont for et sus
af sin brænding: aa, strandede skib fra min ungdoms
larmende værft,
under den klumpede sol fanger du krabber, omsnust
og besunget af et smult vands fisk,

og du havde stjærner om bord!
Aa, dybder af vand! Dybder af sol over sand,
og ufødte aar som ingen skygge kaster!

Endnu et eksempel, væsentligt ældre – Johannes V. Jensen (*Digte* 1906):

VED FROKOSTEN

[...]

Lykken og jeg forstod ikke hinanden;
jeg talte altid en Dialekt, hvor jeg saa var.
Sandheden er, at jeg mistede Emma.

Hvorfor?

Var hun ikke frisk? Var hun ikke slank og svungen i Ryggen
ung og lutter Appetit som ulæsket kalk?
Var hendes Brystkasse ikke dyb og elastisk
som en vidjekurv fyldt med nyslaaet Kløver,
havde hun ikke smækre Arme og de klareste Tænder,
en Malstrøm af et dunkelt Haar og Øjne som BøsseMundinger?
Hvorfor løj jeg da en kold Historie sammen
om en yderst vigtig Ekspedition til Nordishavet?
Emma, fordi jeg ikke vil bede en Pige,
der er mig uvedkommende, uden for saa vidt som jeg elsker hende,
om at vaske sin nittenaarige Krop.
Jeg lider ikke Fusel, Smørsyre og andre stikkende Vædsker.
Jeg opæder fortrinsvis Piger med Nerver i Skindet.
Du stillede mindre proper, skønt skyldfri, Emma,
velan jeg tav, men jeg forskød dig.
Hvor heldigt, at du omtrent samtidigt
ytred en uovervindelig Lede for mig,
mit ukuelige Hoved, min henrykte Egoisme og hele Sjæleraahed!
Hvor sundt for os begge, at vi paa Stand hadede hinanden!
Aa, hvor vi ødte hinanden! Jeg rejste vildt til Polen.
Du giftede dig med en Violinist,
hvis fingre ikke skyede Harpiks,
og som senere skal have afløkket dig de rene Toner.

Altsaa jeg mistede Emma.

Alverden ynkede mig. Jeg tror jeg saarede mange
ved den kyniske Lethed, hvormed jeg trøstede mig.
Mit Liv er een Erstatning.
Hvem siger, at man skal leve lykkeligt?
[...]

Eksempler på hvad? Disse tekster er stærkt forskellige, men er alligevel – hvor stor afstanden ellers er mellem naturelementer, anekdoter og eksistentielle abstrakter – variationer over et bestemt fænomen, som det er let at genkende og høre som bærende hos den dityrambiske Nietzsche. Parodi møder patos, jeget udleverer sig selv, vedkender sig sin endelighed, sin vilkårlighed, sin ikke-godhed, sin tomhed, sin ensomhed, sit meningsløse liv. Det over afgrunden hængende, faldende, synkende eller sunkne, det for intet døende subjekt – dog i glimt selvironisk, momentant ubekymret, ikke uden munterhed. Apostroferende, spørgende, eksklamerende, vedkendende sig alt muligt, en kende „stor i slaget“, ikke uden flotheder, ikke ganske appelsinfri, men snarere let alkoholiseret, hængende i en talt tone, som netop er friversets. Den kan faktisk i sin modernistiske udgave stamme fra Nietzsche.

Den poesi, som fastholder metrum og rim langt ind i vort århundrede, besidder slet ikke denne „etos“, men tenderer mod det fattet pædagogiske, det emotionelt tilbageholdende, det akademiske. Jeg skal ikke give eksempler. (Hvis jeg skulle, ville det være uimodståeligt at nævne den aktuelle britiske tidsskrifts-poesi).

Men friverset – som hos kvinderne også frembringer det inderligt-forbitrede, af forpinthed, nag og raseri opfyldte „knækprosa“-lyriske, noget mindre muntre udtryk – slipper tilsyneladende noget løs, som, hvordan det end arter sig, vedrører én og samme, formentlig elementært dionysiske, i ubundetheden bundne, både henførte og til sig selv henviste, jeg-immanens, dvs.: en jeg-væren uden transcendens.

Nietzsche¹ har en af-transcendentaliserende affære med solen og himlen i første strofe af NUR NARR! NUR DICHTER!:

Bei abgehellter Luft,
wenn schon des Thau's Tröstung
zur Erde niederquillt,
unsichtbar, auch ungehört
- denn zartes Schuhwerk trägt
der Tröster Thau gleich allen Trostmilden -
gedenkst du da, gedenkst du, heisses Herz,
wie einst du durstetest,

nach himmlischen Thränen und Thaugeträufel
 versengt und müde durstetest,
 dieweil auf gelben Graspfaden,
 boshaft abendliche Sonnenblicke
 durch schwarze Bäume um dich liefen
 blendende Sonnen-Gluthblicke, schadenfrohe.

(KUN NAR! KUN DIGTER!

Når luften hviler klar,
 når endelig duggens trøst
 rinder ned over jorden,
 usynligt, også uden at blive hørt
 - for trøsternes dug bærer
 sart fodtøj som alle trøstemilde -
 mindes du da, mindes du, hede hjerte,
 hvor du engang tørstede,
 efter himmelske tårer og dryppende dug
 tørstede du, afsvedet og træt,
 altimens ondt aftenlige solblikke
 løb omkring dig ad gule græsstier,
 mellem sorte træer,
 blændende sol-flammeblikke, skadefro.)

Han efterlader sig selv i elementernes verden, kort sagt vejrets,
 som er dyrisk, grusomt, uden opsyn, forsorg, providens, indiffe-
 rent eller endda glubsk og fjendtligt. Hvis man spejler sig i noget
 sådant, bliver man selv – et rovdyr:

Nicht still, starr, glatt, kalt,
 zum Bilde worden,
 zur Gottes-Säule,
 nicht aufgestellt vor Tempeln,
 eines Gottes Thürwart:
 nein! feindselig solchen Tugend-Standbildern,
 in jeder Wildniss heimischer als in Tempeln,
 voll Katzen-Muthwillens
 durch jedes Fenster springend
 husch! in jeden Zufall,
 jedem Urwalde zuschnüffelnd,

dass du in Urwäldern
unter buntzottigen Raubthieren,
sündlich gesund und schön und bunt liefest,
mit lüsternen Lefzen,
selig-höhnisch, selig-höllisch, selig-blutgierig,
raubend, schleichend, *liegend* liefest...

Oder dem Adler gleich, der lange,
lange starr in Abgründe blickt,
in *seine* Abgründe...
- oh wie sie sich hier hinab,
hinunter, hinein,
in immer tiefere Tiefen ringeln! -
Dann,
plötzlich,
geraden Flugs
gezückten Zugs
auf *Lämmer* stossen,
jach hinab, heisshungrig,
nach Lämmern lüstern,
gram allen Lamms-Seelen,
grimmig gram Allem, was blickt
tugendhaft, schafmässig, krauswollig,
dumm, mit Lammsmilch-Wohlwollen...

Also
adlerhaft, pantherhaft
sind des Dichters Sehnsüchte,
sind *deine* Sehnsüchte unter tausend Larven,
du Narr! du Dichter!...

(Ikke tavs, stiv, glat, kold,
blevet til billede,
til gude-søjle,
ikke opstillet foran templer,
ikke en guds dørvogter:
nej! fjendsk mod sådanne dyds-statuer,
mere hjemme i ethvert vildnis end i templer,
springende fuld af katte-kådhed
gennem hvert et vindue
psst! ind i enhver tilfældighed,
vejrende mod enhver urskov,
for at løbe omkring i urskove

blandt broget-pjuskede rovdyr,
syndigt sund og smuk og spraglet,
med lystent hængende rovdylæber,
saligt-spottende, saligt-djævelsk, saligt-blodtørstig,
løbe dræbende, snigende, *lyvende* omkring...

Eller som ørnen, der længe,
længe stirrer ned i afgrunde, stift,
ned i *sine* afgrunde...
- å hvor de dog slynger sig ned,
nedad, indad,
imod stadig dybere dyb! –
Da,
pludselig,
i et dirrende dyk,
at styrte sig lukt
over *lammene*,
brat nedad, hedt hungrende,
lysten efter lam,
forbitret på alle lamme-sjæle,
forbitret grum mod alt, som glør
dydsiret, fåret, uldkruset,
dumt, af lutter lammemælks-uldhuldskab...

Således,
ørneagtige, panteragtige,
er digterens længsler,
er *dine* længsler bag tusind masker,
du nar! du digter!...)

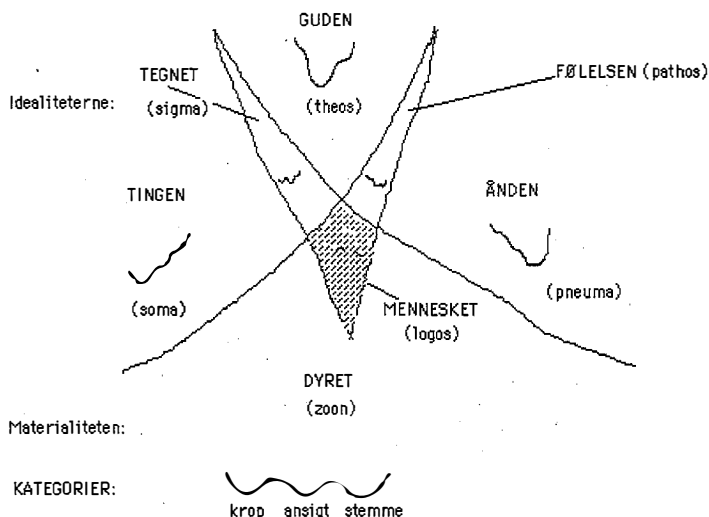
Det er netop digteren, der ved at forlade sin piedestal, sin „søjle“, siges at befinde sig i denne animalske positur. Når digtet ikke længere er et dørvogterdigt eller en salme, en bøn, bliver dets *Sela* gammel-testamentligt, profetisk-udfordrende, vendt mod både mennesker og himmel. (Den gammeltestamentlige Gud er endnu ikke troens, men tvangens Gud, et humørsygt rovdyr, som kræver sine ofre – arbitrært som menneskene selv). Det er en levende skikkelse *uden ansigt*, ville jeg sige; men med en sandhed bag sine masker: det ansigtsløse dyrs og den uvilkårligt vilkårlige viljes. Viljen er vilkåret – for den animalske digter.

Friverset er en art *animalsk vers*; det går ikke længere på stylter, fordi det må liste, snige sig omkring i en verden for dyr. Det er dette animalske vers, vort århundrede så ofte synger i – under marquis de Sades indifferente himmel, midt i elementernes grusomme skønhed.

2. Eksistenslandskabet

Tillad endelig en teoretisk sammenfatning af den dityrambiske problemstilling. Der er tre prægnante gestalter i det eksistentielle: *kroppen* (den sultne), *ansigtet* (masken) og *stemmen* (skriget). *Mennesket* med majuskel (logos) ville være det væsen, som i sig omfattede dem alle tre (K,A,S). Men *dyret* (zoon, og den dityrambiske digter) ville kun omfatte den første og den sidste (K,S). Dette i skarp modsætning til *guden* (theos), som kun ville omfatte den anden (A): en gud er et åsyn, den rene tanke er et åbent ansigt. Den første alene (K) ville være *tingen*, (soma), mens den sidste alene (S) ville være *ånden* (pneuma). De to første alene (K,A) ville endelig være sammenfattet i *forestillingen*, statuen, gûdesøjlen, tegnet (sigma); mens de to sidste alene (A,S) ville være sammenfattet i *følelsen*, affekten, begæret, længslen (pathos). Syv væremåder følger af tre gestalter, som genererer dem i en simpel deformationstopologi² udfra den rigest udfoldede: logos.

Den dityrambiske digter-nars identifikationer gennemspiller altså – ustabil, uden at slå sig ned i nogen af dem – alle disse fra *logos* deriverede figurer uden for den første; derved „emanciperer“ de Mennesket, idet de grundlægger det uden for sig selv, *peri-logisk*, i dets meget omsfinkede Andethed. De deriverede væremåder hvirvler det ud i en poetisk rus, hvis figurer i sidste instans – og dette af rent formelle, katastrofematematiske grunde – deler eksistensens rum i to: idealiteternes og materialitetens.³ Kun den sidste er kognitivt set enkel og stabil, nemlig dyrets. Derfor bliver denne det sandsynlige filosofiske *resultat* af den hvirvlende emancipationsbevægelse, som er denne poesis egentlige forehavende:⁴

Man må forestille sig en vej gennem dette eksistens-landskab, begyndende i *logos* og drejende – emancipatorisk – ud af det tilsvarende indre stratum; fortsættende i kredse gennem alle de øvrige strata for eventuelt at fortsætte i en uafsluttelig spiral eller endelig at slutte i materialitetens *Holzweg*. Veje af denne art repræsenterer altså subjektets skiftende prædikater inden for det forudsigelige prædikatslandskab, som herved fremkommer.

Der findes således, hvis jeg har ret, en dionysisk-dityrambisk genre, som i moderniteten træder i forgrunden gennem de frie vers, den såkaldte *centrallyriks* karakteristiske versemål. Disse vers' åbenbare eller tilsyneladende ikke-formelle, eller endda anti-formelle, ekspressivitet er da formentlig det forhold, som aktualiserer selve eksistensproblematikkens subjekt-prædikatform, og denne aktualiserer *eksistensprædikaternes naturligt syvfoldige topologi*, den dityrambiske semantiks „eksistenslandskab“.

Når Tegnet, Forestillingen, på denne måde modstiller sig Følelsen, Viljen, ligesom – netop i kraft af de frie, uregelmæssige

vers – metrikkens faste *sigma* også får ligeværdigt modspil fra intonationens *pathos*, opstår også den epistemiske modstilling *falsk* (*sigma*) – *sandt* (*pathos*), som er eminent mærkbar i denne lyrik. Modstillingen forvandles typisk fra et dilemma til en spænding, der udløses ved det animalskes terminale primat: dyret er „autentisk“ – det *er...* Denne „autentiske“ væren henlægges endvidere i *mørket*, eftersom dens geometriske modstykke er Åsynets *lys*, f. eks. figurativiseret ved Solen, som hos Nietzsche (hvilket biografisk-hermeneutisk indhold der ellers kan lægges i denne *semantisk* uundgåelige attraktor).

Endelig forklarer paradigmet sandsynligvis selve Dionysosmyten som en figurativ intuition – knyttet til jord og bjerg – om en sådan dyrisk-eksistentiel rasen, både bakkantisk⁵ og orfisk-mystisk,⁶ orgiastisk og orgastisk, blind og seksuel. Det er *begærets* „begreb“, der her skitseres. Semantisk er der for så vidt intet begreb, der er blot en paradigmatiske position, men netop i kraft af størrelsens ikke-begrebslighed fik eller får den jo en storladen udfoldelse i modernitetens lyriske ikke-filosofi, dens lyriske psykoanalytisme og sågar dens dionysiske litteraturkritik. Alt dette er ganske naturligt og derfor transhistorisk. Historisk er alene den kolossale rolle, denne paradigmatiske kom til at spille hos de moderne eksistens-orienterede intellektuelle. Hinsides sandt og falsk møder vi netop begærets materielle, ansigtsløse rasen i vor Dasein. Uden Nietzsche formentlig ingen Freud; og givetvis ingen freudianere. Hvad enten vi er klinikere, æstetikere eller blot semantikere, møder vi dette „heterogene“, som Georges Batailles fænomenologi beskrev⁷. Dette fænomen ligger i menneskets direkte og umiddelbare binding til verden, ville jeg ontologisk foreslå at sige. Vi sanser endnu som dyr – som de efterkommere af ådselædere, *homo sapiens* er. Den dityrambiske, direkte og umiddelbare binding til sproget genfinder denne tilsvarende binding til verden i begæret. – Begæret (A,S) og sproget (K,A). – Derfor mente Lacans disciple ligefrem, at begæret og sproget på en måde – „strukturelt“ – var det samme. Men det er *begærs-bevidstheden* og *sprog-bevidstheden*, der på en måde er det samme, for så vidt de begge dukker op i den heterogene del af eksistenslandskabet. I den ekstreme sansning som oplevelse.

Kun i den ekstreme sansning kan vi direkte opleve, hvad vi ellers mener med „sansning“ og direkthed – altså måtte sanse-ekstremismen blive en moderne, positiv(istisk) eller konstateringsorienteret tæknings *imperativ*. Fremad: Sans! Så „sanseløst“ og ansigtsløst som muligt! Sans, og du rører værens grund hinsides sandt og falsk! Du rører ved væren og bliver endelig dig selv, du vorder din væren! Bataille var klog nok til at kalde dette *det umulige*.

Hvorfor nemlig overse, at emancipationens attraktorer og deraf følgende figurer er semantiske komponenter i *logos*, i det dynamiske gestaltkompleks, som bestemmer dette menneskelige, der overhovedet spørges om og på vegne af? Hvorfor ikke medtænke, at dette menneskelige, der fremtræder som et monstruøst, ansigtsbærende dyr og i dette ansigt – som Fried skriver i sit digt – kan læse sin egen *dødelighed*, i emancipationens derivater blot finder figurative prædikater, der er tydeligere, fordi de er generiske, udødelige (en evig ånd, en evig ting, et evigt-generisk dyr, en evig gud, et evigt tegn, en evig følelse). Den så at sige dityrambivalente semantik viser os vore evigheder, som er trøstende, men dog foruroligende, fordi de kun ligner vore ekstremer, vore reducerede derivater; ingen af dem ligner den individuelle subjektivitet, den enkelte levende-døende logos, der stiller eksistensens spørgsmål om sig selv og den anden – etisk. Alle ligner de, hvad *vi selv* i grunden er for en anden, når den andens betragtning gør os generiske, typiske, figurative, udødelige: de er simpelthen vor teatraliske tænkeligheds *metaforer*. Derfor er de alle så smukke (selv begæret og sproget er smukke, dyrisk skønne i den ekstreme sansning). Og derfor er eksistenslandskabet poetiske udtryk også så smukke. De stråler af det umuliges skønhed.

Intet andet stråler de af... *Kun digter...*

Noter

1. Jeg henviser til min integrale version af disse *Dionysos-dityramber*, Husets Forlag, Århus 1995.
2. Dynamiske topologier med tre (positive) attraktorer fungerer efter René Thoms „papillon“, sommerfugletopologien, hvis rod er $y = x^6$. Om denne topologiske analyseform, se f. eks. *Dynamiques du sens*, Aarhus Univ. Press 1994, og *Morphologies of Meaning*, Aarhus Univ. Press 1995.
3. Lovmæssigheden er, at den figur, hvis stratum er yderattraktorerne (her: K,S), adskiller sig fra de øvrige ved ikke at have grænse fælles med den rene midterattraktor (her: A); den har naturligvis heller ikke ukritisk overgang til den.
4. De tre basale gestalter opfattes i denne dynamiske analyse som *attraktorer* for en subjekt-aktant, der da ved en konstellation af dem møder et væsens-prædikat; i første person: „jeg er et dyr“ – „jeg er en gud“ – „jeg er en ånd“ – osv. Prædikaterne danner da et topologisk paradigme. Fem af disse eksistentielle prædikater ses at befinde sig inden for det med den intentionelle ansigts-gestalt forbundne felt, dvs. „idealiteternes“ område (fra Tingen til Ånden, der begge kan glide ukritisk – uden grænsepassage – over i Åsynets felt...), mens det sjette a-humane prædikat alene dækker „materialitetens“ felt, dvs. det ikke-intentionelle område.
5. Kong Minyas' døtre modtog en åbenbaring af Dionysos i skikkelse af en ung pige, som formanede dem til at deltage i de himmelige orgier; de vægrede sig, og guden forvandlede sig til en tyr, en løve og en panter; søstre blev bange og bestemte, at en af dem efter lodkastning skulle deltage. „Men straffen kom over hende; sammen med sine søstre sønderrev hun sin egen søn! I bakchantisk raseri flakkede de omkring i bjergene, indtil Hermes forvandlede dem til fugle, som skyr lyset, flagermus og ugler.“ (M. P. Nilsson, *Olympen*, da. overs. Haase, Kbh. 1966). – Euripides beskriver i sit drama Bakkantinderne gudens fester således: „Glad fra de lystige sværme på bjerg/ styrter til sletten han ned,/ svøbt i det festlige dåskind,/ rask på jagt efter bukken, hvis kød/ blodigt og rå opsluges med vellyst,/ når til Frygiens og Lydiens bjerge/ Bromios [Dionysos] fører sit kor med evoëråb./ Landet flyder af mælk, af vin og af biernes nektar,/ trindt er en duft som af syrisk virak./ Men med sin brændende fakkell, hvis blus/ gløder fra hultaven frem,/ Bakchos i stormende fart/ driver den vankende sværm,/ munter med sange dem op,/ medens for vinden han slår sine yppige lokker./ Under de jublende skrig/ tordner hans røst: Frem! bakchiske møer!“ (Ibidem p. 149-150, overs. H.P. Hoff-Hansen, H. Hertig).
6. Jf. min artikel *Orfisk operation*, Øjeblikket nr. 18, 1993.
7. Jf. antologien *Excesser*, Modtryk 1995.